

ժառի նշովքն դադարեցաւ մեր հոռով
մէական եղբարց միութեան համար ,
այս եւս ապօրինի էր , որովհետեւ
Պատրիարք մի և քանի մի ժողովականք
խառնէր չուէին եկեղեցւոյ սահ-
մանագրութիւնը փոխելու , մանա-
ւանդ որ ժամանակը չուտով հաւառ-
տեց , որ Հռովմէականք Տաթեւացի
ներէն ու ի եւոնի Տոմարի և Քաղիւ-
քոնի ժողովի նշովքէն չէին փախած ,
այլ բուն եկեղեցւոյ գրէին : Ուրեմն
Լըբեմիա հայրը , փոխանակ Լթուոյս
օրացոյցը պատարակելու , Թող իւր ան-
գիտութիւնը յանգիմանէ և բարեհա-
ճի գէթ ներկայ տարւոյն մէջ իւր օ-
րացուցի ամենամեծ սխալն ուղղելու ,
որով մեղանշած է նախնի Հարց եկե-
ղեցական Սահմանադրութեան գէմ :

ԵՂԵՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵՒ ԻՌԻ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Իղիշէ վարդապետն կրտսէր Թարգ-
մանաց կամ երկրորդ աշուկերտաց
գառն է , Վարդան Սամկոնեանի ու-
տենադպիրն , որ Թէպէտ իւր գրուա-
ծոց խորագիրներուն մէջ սովորաբար
վարդապէտ կը կոչուի , բայց Սամկո-
նեան նախարարական տան Լպիսկո-
պոսն էր , որ և Ըրտաշատու ժողովի
Լպիսկոպոսաց կարգին մէջ կ'անուա-
նի Լղիշէ Լպիսկոպոս Մառնեայ : Հա-
յաստանեայ աշխարհի հարստահա-
րութեան և հարածանաց օրերուն ա-
կանատես եղաւ Լղիշէ , տեսաւ սուրբ
Վարդանայ և նորա քաջ ընկերաց նա-
հատակութիւնը , տեսաւ ընտիր ըն-
տիր նախարարաց բանտարկութիւնը
և գերութիւնը , Հայ տիկնանց քրիս-
տոնէական արիւթութիւնը , տեսաւ Հայ-
րենեայ աւերածը պարսկական բռն-
ութենէն , և սրտին ցաւէն աւանձ-
նացաւ Սոհայ լեւնելը , և այն տեղէն

Ոչտունեանց պառաւը , ուր և կնից
իւր կեանքը :

Իղիշէ Թողած է ինքնապիր ընտիր
երկասիրութիւններ , սրոյ մէջ կը փայ-
լին իւր աշիւ գգացմունքներն ու բը-
րիստոնէական իմաստութիւնը : Լյա-
երկասիրութեանց մէջ ամենէն նշա-
նաւորն է Պարոթիան վաս Վարդանայ
և Հայոց պաթերալիկն , զոր գրած է Սա-
մկոնեան Քաղիթ երկրու հայցամբ :
Լյա պատմութիւն կը բաղկանայ մէկ
ընծայականէ առ Քաղիթ Լրէյն եւ
ութն յեղանակներէ կամ գլուխներէ ,
պատմական անցից յաջորդութե կար-
գաւ , որոց վերջինը առաւել սուրբ
քահանայից չարչարանքները և հոյ կա-
նանց քրիստոնէական բարեպաշտութիւ-
նէրը կը պարունակէ , ուստի և կը կոչ-
ուի Լրպայոց եօնն յեղանակն : Իղիշէի
պատմութե մէջ նոյնպէս կը գտնուի
1. Յազկերտի չըբարեբաւան երդարա-
կը որով իւր անրութեան հպատակ ագ-
գերը կը հրաւիրէ ՚ի պատերազմ ընդ-
գէմ Քուշանաց , 2. Սէհրներսէհ հը-
րամանատարի նամակը , զոր մագերտ խոր-
հրդով կը գրէ Հայոց ազգին նախ
պարսկական գէնը բացատրելով և ա-
պա կը ստիպէ Հայոց ազգը ՚ի մագա-
թիւն և յարեւապաշտութիւն , 3.
Հայոց մերժողական պապականը , զոր կը
գրեն Ըրտաշատու մէջ ժողով գումա-
րուած եպիսկոպոսները նախարարաց
և բոլոր բաղմութեան հաւանութե
և քրիստոնէական անվեհեր աղատու-
թեամբ , 4. Հովարթի կամ Գիր պա-
ղապանայ Հայոց աշխարհին , զոր կը գը-
րեն Յուշնայ թէսդոս Լայսեր և օգ-
նութիւն կը խնդրեն , բայց թէսդոս
կը մեռնի և Սարկիանտը Թաքաւա-
րելով փոխանակ Հայոց օգնելոյ , ընդ-
հակառակն կը բարեկամանայ Պարսից
Թաքաւորի հետ և գաշնակցութիւն

ուխտ կը հաստատուէ, 5. Վարդան Սա-
միկանեանի և Վեհանգերիցու քա-
ջադերական վսեմ Երեսփառաւորները,
սրնցմով Հայ ազգը կը խրախուսեն
ի պատերազմ վասն պաշտպանութեան
հայրենի օրինաց և ազատութեան ե-
կեղեցւոյ :

Եղիշէի երկասիրութիւնը չը նմա-
նիր ամենեւին այն պատմագրութեան-
ցը, որոնք ընկ թագաւորաց կամ իշ-
խանաց յաջորդութիւններ և գործերը
կը թուարկեն, այլ կը պատկերացնէ
ամբողջ ազգի կամ գոյովորդի պատմու-
թիւնը, մանուկէն մինչեւ զաւաճեալ
ծերունին, փափկասուն տիկնոջն մին-
չեւ զորահապատ զօրականը, և անար-
գէն մինչեւ պատուականը, միով բա-
նիւ, Եղիշէի երկասիրութիւնը Հա-
յոց բոլոր ազգի նահատակութեան
կամ քրիստոնէական զինուորութեան
պատմութիւնն է ընդգէմ զբաղեղ-
ատական մոլեռանգն մոգեկոսութեան,
և մէկ ծայրէն մինչև միւս ծայրը կը
տեսնենք այս խօսքերուն կատարումը.

«Սչ երեւէր այնուհետեւ առա-
ւել տէրքան զճառայ և ոչ աղատ փափ-
կացեալ քան զգեղձուկ վշտացեալ և
ոչ որ քան զըք՝ նուազեալ ի յարութե-
նէ : Են որտ յօժարութեան էր ամե-
նեցուն արանց և կանոնց, ծերոց եւ
աղայոց և ամենայն միաբանելոց ի Վր-
քիստոս : Վանդե առ հասարակ զի զե-
նուորութիւն զինուորեցան և զմի ա-
գան զորս հաւատոց պատուիրանին
Վրքիստոսի, միով գօտեաւ ճշմարտու-
թեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք
... տեսանէին զանձինս իւրեանց իւ-
րեւ զմեռեալ դիակունս և զիրարքան,
չիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին և
կեանք իւրեանց ի մահ համարեալ էին
և մահք իւրեանց անշուշտ կեանքոյն» (1).

Եղիշէի երկասիրութիւնը այն ըն-

տիր պատմագրութիւններէն է, որոնք
պատմէին առեւի կ'ուսուցանեն, գործ-
քէն շորժառիթը բացատրելով և հե-
տեւանքէն պատճառը, և կամ անդրա-
դարձօրէն : Վասն զի, Եղիշէ կ'եղեց-
ւոյ ուխտի նահատակութեան պատ-
մութեանը հետ՝ կ'ուսուցանէ միան-
գանայն և քրիստոնէական Եկեղեցւոյ
նշանակութիւնը և էական պաշտօնը
աշխարհիս վրայ, աստուածասէր առա-
քինեաց անձնագոհութեանը հետ՝ ա-
ստուածային սիրոյ մեծութիւնը, ուրա-
ցողաց և անմիաբանից արարմանց հետ՝
թերահաւատութեան և անզուգու-
թեան դժնդակութիւնը և նաեւ մե-
գական կրօնի խաւարամիտ վարդապե-
տութիւնը : Եւ այս պատմական ըն-
տիր յատկութիւնը զգալի է մանա-
ւանդ այն հակապատկերներուն մէջ,
որոց մանրանկար յատկանիշները կը
նկարագրէ Եղիշէ : Ինքնակալ թագա-
ւոր մի (Յազնիբա) իւր արքայական
աթոռէն կ'որոտայ և միանգամայն կը
գաղչոյալ, վասն զի մոգպաշտ է և ան-
հաստատ խորհրդներով կը շարժի. իսկ
ընդ հակառակն՝ հպստակ ազգի զօ-
րավոր մի, նախարար մի (Վարդան և
այլք) կը խրախուսի և կը խրախուսէ,
վասն զի զՎրքիստոս զօրավոր և զօրա-
գլուխ կը տեսնէ ճշմարտութե պատե-
րազմին, և երկիւղը՝ թերահաւատութի
կը ճանաչէ թագաւորաց խորհրդական
և պատգամատու մուգերը կը յուզին
և կը տագնապին, վասն զի թանձրա-
մած խաւարի մէջ են և ոչ ինքերը մա-
մնոյ մէջ արգելուած, ինչպէս կենդա-
նի գերեզմանի մէջ. իսկ ընդհակա-
ռակն՝ Յովսէփ, Վեհանգ և այլք խա-
չը ձեռքերնին անվեհեր պատերազմի
գաշտոյ կ'իջնեն, վասն զի ճշմարիտ Իս-
տուծոյ քահանայն են և ճշմարտու-
թեան համար մեռնիլը՝ կեանք կը խո-
տովանին և կը քարոզեն, Ինգարձակ

(1) Եղիշէ երրորդ յօդանակ :

Նահանգի իշխան մի (1) տասկ տեր Սիւնեաց) բարձրանալու ձգտման հետ կը քծնի և կը շփոթէ, վասն զի ուրացող է և իր հաւատը մարմնաւորին մէջ է. իսկ ընդ հակառակն՝ մատաղ մանուկ մի, տկար կին մի՝ վայելքը և փափկութիւնը կ'արհամարհեն, վասն զի ճիշդ մարիտ վայելութիւնը և մեծութիւնը աստուածային սիրոյ մէջ կը դաւաւնին :

Ինչհասարակ, եթէ մի կողմէն նկարագրուած է մագալիթնութիւնը իւր աղիտաբեր չարիքներով, միւս կողմէն եւս կենդանի պատկերացած է Քրիստոնէական շքմարիտ ոգին, մի ամբողջ ժողովրդի ուրախական զինուորութեամբ, որով և ակներեւ կը տեսնուի Եղիշէի երկրասիրութեան մէջ, որ Հայ ազգը սիրած է իւր երկրաւոր հայրենիքէն բարձր հայրենիք, այն է իւր քրիստոնէական եկեղեցին, պաշտած է իւր մարմնաւոր ազատութեանէն բարձրագոյն ազատութիւն, այն է ազատութիւն խղճի, և հպատակած է մարգկային օրէնքներէն բարձրագոյն օրինաց, այն է օրինաց Եստուծոյ՝ Աստուծոյ զի, այս է եղած նորո Նահատակութեան նշանաբանը :

« Հայր մեր՝ զԼեւտարանն գիտեմք, և մայր՝ առաքելական Եկեղեցի կաթողիկէ » (2) Ենք աստուածային կացոյցն թագաւոր ի վերայ ամենայնի (3) :

Եղիշէ ոչ միայն ականատես եղած է իւր նկարագրած պատմական անցքերուն, այլ և լիովին զգացած է իւր սրտին մէջ, ինչպէս քաջութեան ուրախական հանդէսները, նոյնպէս և հայրենեաց աւերման տխուր տեսարանները, ուստի և ճառագրած է իւր պատմութիւնը սրտի լեզուով՝ արտասուեցով. Վասն զի ինքին կ'ասէ՝ « Իհա

ոչ ըստ կամաց արտասուելոյ ողբովք ճառագրեմք զգաղում հարուածս յորում պատահեցաք և մեք իսկ ականատես լինելով ո, որով կ'ազդէ ոչ միայն Հայու, այլ և օտարականի սրտին, ինչպէս և շքմարտիւ խոստովանած է օտարագրի բանասէրներէն մէկը, ա. սելով. « Երբ Եղիշէ կը կարգամ, կը հայանամ » (4) :

Պատմութենէն զատ՝ Եղիշէ երկասիրած է այլ և այլ ճառեր և մեկնութիւններ, որք են — 1. Իսն իրապատմական, որ պատմութենէն յետոյ ա. մենէն ընտիր, սրտաշարժ և միանգամայն վեժ գրուածքն է, որով նախ մենաւորական կենաց գեղեցիկ նկարագիրը կը պատկերացնէ, յետոյ զեղծութիւնը և ապա կը յորդորէ յուղլութիւն և ի զգաստութիւն : Սիւնեաց ճառը այն գեղեցիկ յատկութիւնը եւս ունի, որ հեղինակը միշտ խօսած է առաջին դէմքով և ուրիշները յանդիմանած ժամանակ երբեք բաղաւորութիւն բռած չէ իւր անձին, թէպէտ իւր գործքերէն կ'երեւի որ անբասիր է իւր կեանքը : Եւս ձեւ բանախօսութիւնը այն փափկասիրտ հեղինակներու յատկութիւնն է, որոնք իւրեանց եղբարց թերութիւնը իւրեանց սեպհականը կը համարեն : 2. Սիւնեական Յետապ և Դապաւորաց : 3. Սիւնեական պերտական աղօթից : 4. Կանոնք և 5. Դաւա ի մկրտութիւն Քրիստոսի, ի մասնութիւնն, ի Չարչարանսն, ի խաչելութիւնն և այլն, որոնք մեկնական և յորդորական պարզ գրուածքներ են հաւատացելոց հոգեւոր շինութեան համար և պատմութենէն ժամանակաւ կանխագոյն գրուած կ'երեւին :

(1) Եղիշէն թարգմանուած է Անգղերէն, Իտալերէն, Գաղղիերէն և Ռուսերէն :

(2) Եղիշէ — Գ. յեղանակ :